

**Ценови риск за производителите на основни зърнени и маслодайни
култури в държавите от Черноморски регион**

Таня Георгиева

Producer Price Risk of Basic Cereals and Oilseeds in Black Sea Countries

Tanya Georgieva

Abstract

The geographic location and the combination of natural and climatic conditions in the Black Sea region are comparatively favorable for cereals and sunflower seeds production and trade. The region offers a diverse picture of macroeconomic policies that affect agricultural production. This raises the question of the impact of government policies on price levels and price risk rates faced by agricultural producers in Black Sea region countries. The purpose of this paper is to make a comparative assessment of price levels, price risk and the impact of macroeconomic policies on these variables for wheat, maize and sunflower growers on the basis of particular concept of price risk. The survey covers the period 2007-2014. The risk levels in Bulgaria, Romania, Ukraine and Turkey were measured by a coefficient of variation for the prices. In order to assess the impact of government policies on price levels, a Nominal Protection Ratio was used. The impact of world prices on producer prices has been assessed.

Keywords: Black Sea Region, price risk, pricing policy

JEL Code: Q0

Въведение

В днешната икономика земеделските производители са изправени пред все по-високи нива на ценови риск поради редица фактори, като повишената колебливост на цените на суровините, изменение на климата, строги стандарти за безопасност на храните, по-голяма обществена загриженост за околната среда и промени в правителствените политики. Държавите от Черноморския регион имат важно значение за световните доставки на храни. Географското положение и съвкупността от природо-климатични условия са сравнително благоприятни за производство и търговия със зърнени култури и слънчоглед. Наред с това, регионът предлага разнообразна картина на макроикономически политики, които влияят върху селскостопанското производство. Това поставя въпроса за въздействието на ценовите политики върху равнищата на цените и нивата на ценови риск, пред които са изправени производителите на селскостопанска продукция в отделните държави.

Целта на тази разработка е, въз основа на конкретно разбиране за съдържанието на понятието „ценови риск“, да се осъществи сравнителна оценка на нивата на цените, ценовия риск и влиянието на макроикономическите политики върху тези променливи за производителите на пшеница, царевица и слънчоглед в определени държави от Черноморския регион.

1. Работно определение на понятието „ценови риск в селското стопанство“

В изследването възприемаме понятието „ценови риск в селското стопанство“ като вероятност за неочаквани и неблагоприятни промени в нивата на пазарните цени на селскостопанска продукция. Анализът е реализиран при следните допускания: а) земеделските стопани разглеждат отклоненията над средната цена и отклоненията под нейното равнище като еднакво нежелателни; б) фермерите се съсредоточават върху средната стойност на разпределението на цените като еталон за оценка на цената като очаквана (неочаквана) и благоприятна (неблагоприятна).

2. Методически въпроси на изследването

Изучаваните държави от Черноморския район са ограничени до България, Румъния,

Русия, Украйна и Турция. Анализът обхваща периода 2007 – 2017 г. На база на възприетата дефиниция на понятието, ценовият риск е измерен с показателите „стандартно отклонение“ и „коефициент на вариация“ по формули (1) и (2).

<p>(1)</p> $V_{\sigma} = \frac{\sigma}{\bar{P}} \cdot 100,$ <p>където:</p> <p>V_{σ} – коефициент на вариация</p>	<p>(2)</p> $\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (P_i - \bar{P})^2}{n}},$ <p>където:</p> <p>σ – стандартно отклонение;</p> <p>P_i – ценово равнище в година i;</p> <p>$\bar{P}$ – средно ценово равнище за изучавания период;</p> <p>n – брой изучавани ценови равнища</p>	<p>(3)</p> $NPC = \frac{(PP + \frac{PU}{QP} + \frac{LVO}{QP})}{RP},$ <p>където:</p> <p>NPC – коефициент на номинална защита на</p> <p>PP – цена на производител на продукта;</p> <p>PO – плащания, базирани на продукцията;</p> <p>LVO – ценови налози, базирани на продукцията;¹</p> <p>QP – количество на продукцията;</p> <p>RP – референтна (гранична)² цена</p>
--	---	--

Показателят „стандартно отклонение“ дава отговор на въпроса доколко близо или далече от средното ценово равнище се намират цените през изучавания период. Показателят „коефициент на вариация“ е от полза за постигане на сравнимост на разсейването на цените в изучаваните държави. За характеризиране на нивата на защита на селскостопанските производители на вътрешния пазар е използван измерителят „коефициентът на номинална защита“ (NPC), изчислен от Организацията за икономическо сътрудничество и развитие³ по формула (3). Стойностите на коефициента се интерпретират по следния начин⁴: а) Когато стойността на NPC е по-голяма от единица, това свидетелства, че местните производители получават по-високи цени (включително плащания за количество произведена стока) в сравнение с цените, които биха получили при липса на политическа подкрепа. б) Ако стойността на NPC е равна на единица, защитата е неутрална. При такава ситуация, производителите и потребителите са изправени пред вътрешни цени (плюс плащания за количество произведена стока), равни на цените, които биха получили без намеса на правителството. в) Когато стойността на NPC е по-малка от единица, защитата на цената от правителството е отрицателна. Връзките между глобалната цена и цените на производител в изследваните държави са измерени посредством *еднофакторен регресионен анализ*.

Изследването се базира на вторични данни. Източник на информация за равнищата на цените на производител е базата данни на Организацията по прехрана и земеделие (<http://www.fao.org/faostat/en/#data/PP>). Информация за нивата на световните цени на пшеница, царевица и слънчогледово олио е взета от икономическата база данни на Федералния резерв (<https://fred.stlouisfed.org/>). Данните за стойностите на коефициента на номинална защита на производителите по години са получени от базата на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (<http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-and-evaluation.htm>).

3. Производството и износ на пшеница, царевица и слънчоглед в държавите от Черноморския регион

В двете държави-членки на Европейски съюз големите ферми (над 50 ха) стопанисват

¹ Ценовите налози (LVO) са наблюдавани стойности, получени от бюджетни източници, включително такси, плащани от производителите, за да се подпомогне финансирането на експортни субсидии и санкции за превишаване на производствените квоти.

² Ако страната е нетен износител на стоката, гранична цена се възприема при условие за плащане FOB (Free on Board). Ако страната е нетен вносител, граничната цена се възприема при условие за плащане CIF (Cost, Insurance, Freight)

³ https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation_22217371

⁴ http://www.arpnjournals.com/jabs/research_papers/tp_2015/jabs_1215_765.pdf

основна част от използваната земеделска площ. Все пак, този дял в Румъния⁵ е по-малък в сравнение със същия за България⁶. В Русия земеделските стопанства с размер над 10 000 ха обработват 77 % от цялата земеделска земя⁷. Средният размер на земеделско стопанство в Украйна през 2015 г. е 100 ха⁸, като някои ферми достигат до 390 000 ха⁹. В Турция селското стопанство е предимно дребномащабно, поради което допринася в сравнително висока степен за заетостта. Средният размер на стопанство през 2016 г. е 6 хектара (при 16,1¹⁰ ха в ЕС).

По показателя "произведено количество пшеница" България се подрежда на последно място през периода в сравнение с останалите четири държави. Относителният дял на изнесената продукция от цялата произведена в страната през изследвания период е най-висок за България (54,5 %), следвана от Румъния (48%), Украйна (38 %), Руската федерация (30 %). Делът на преработваната в страната пшеница е най-голям в Турция, която е водещ износител на брашно и тестени изделия в света през последните пет години¹¹ - само 1,02 % от непреработената продукция се изнася. През периода България е на четвърто място по износ на пшеница, след Руската федерация, Украйна и Румъния. От петте държави Украйна и България заемат водещо място по относителен дял на изнасяната *царевица* от общото произведено количество (съответно 52 % и 47%). Делът на изнасяната от общата произведена продукция царевица е по-малък в Румъния (приблизително 28%) и Руската федерация (приблизително 24 %). Нивото на този показател е значително по-малко за Турция - изнасят се 1,5 % от произведените количества. Най-големи са количествата *слънчоглед*, произведени в Украйна и Руската федерация. Общите произведени количества в България и Румъния през периода са с близки стойности (съответно 1510493,9 т. и 1541486,7 т. средногодишно). Турция произвежда най-малки количества слънчоглед в сравнение с изследвани държави от Черноморския регион. Румъния и България заемат водещо място по отношение на дела на слънчогледа, който се изнася непреработен. За Румъния стойността на този показател е 57%, а за България - 51% от общото произведено в страната количество. Относителните размери на изнасяната продукция от общото произведено количество са значително по-малки в Руската федерация (1,4%), Турция (приблизително 2 %) и Украйна (приблизително 3 %), които са водещи производители на слънчогледово олио в света през периода 2015-2018 година¹². Румъния заема челно място по отношение на изнесените количества слънчоглед през периода, следвана от България (с 12,8% по-малко общо изнесено количество).

4. Нива на цените и ценови риск за производителите на пшеница, царевица и слънчоглед по държави от Черноморския регион през периода 2007 – 2017 г.

През периода 2007 – 2017 г. средното равнище на цените на производител на пшеница в Турция е най-високо (при най-ниско ниво на ценови риск) – *фиг.1*. В Румъния цените на производител на пшеница са сравнително високи (при най-високо ниво на ценови риск). Производителите в България в сравнителен план се подреждат на междинна позиция както по отношение на средните ценови нива през периода (по-ниски от тези в Турция и Румъния и по-високи от регистрираните в Русия и Украйна), така и по показателя „ценови риск“ – равнището на показателя в страната е по-високо от това в Турция и Украйна и по-ниско от нивата на риска в Русия и Румъния.

В Русия и Украйна цените на производител са сравнително ниски. При това,

⁵ <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9028470/5-28062018-AP-EN.pdf/8d97f49b-81c0-4f87-bdde-03fe8c3b8ec2>

⁶ пак там

⁷ http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/07/Agricistrade_Russia.pdf

⁸ http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/06/Agricistrade_Ukraine.pdf

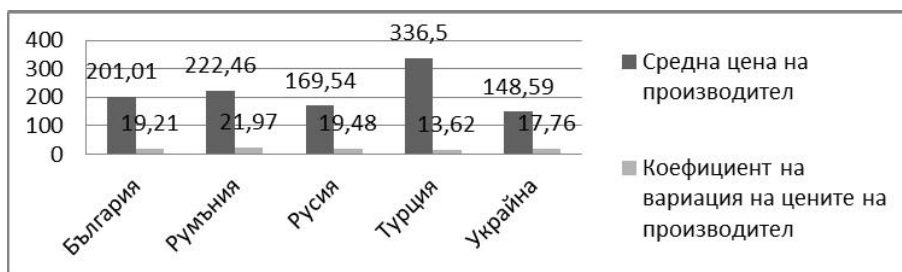
⁹ <https://inventure.com.ua/en/analytics/articles/the-largest-agriculture-companies-in-ukraine>

¹⁰ https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics

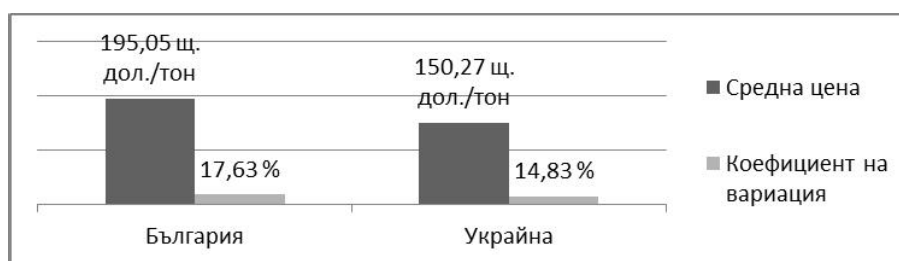
¹¹ <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-worlds-number-one-flour-exporter-125531>

¹² <https://www.statista.com/statistics/620317/sunflowerseed-oil-export-volume-worldwide-by-country/>

производителите на пшеница в Русия реализират продукцията си при по-високи цени и по-високи нива на ценови риск в сравнение с производителите в Украйна.

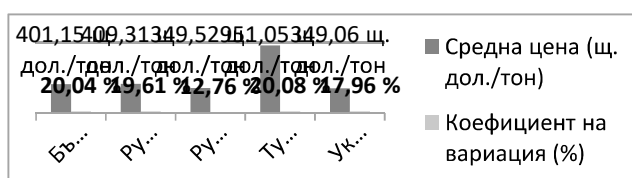

Фигура 1. Средна цена на производител (щ. дол./ тон) и коефициент на вариация (%) на цените на производител на пшеница в България, Румъния, Русия, Турция и Украйна за периода 2007 - 2017 г.

Фигура 2. Средна цена на производител (щ. дол./ тон) и коефициент на вариация (%) на цените на производител на царевица в България и Украйна за периода 2007 -2017 г.

Някои изследвания¹³ оценяват Украйна като основен конкурент на България на пазара на царевица. През периода 2007 – 2017 г. производителите на царевица в България получават по-високи цени за продукцията си и понасят по-високи нива на ценови риск в сравнение с украинските фермери (фиг. 2).

Фигура 3. Средна цена на производител (щ. дол./ тон) и коефициент на вариация (%) на цените на производител на слънчоглед в България , Румъния, Русия, Турция и Украйна за периода 2007 -2017 г.

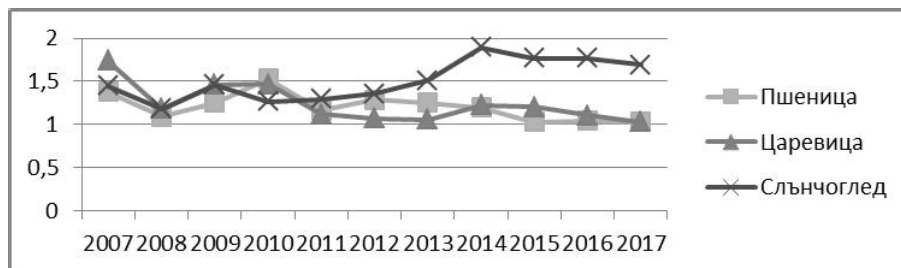
Производителите в Турция реализират произведения слънчоглед при най-високи цени и при най-високи нива на ценови риск (фиг. 3). Продукцията от тази култура се продава от земеделските стопани в Румъния на сравнително високи цени и по-ниски нива на ценови риск в сравнение с България и Турция. Средната цена на производител на слънчоглед в България през периода е по-висока от цените в Украйна и Русия. Наред с това, българските

¹³ http://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2018/02/23/spa2016.pdf

фермери са изправени пред сравнително висок ценови риск. Цените на производител на слънчогледът в Украйна и Русия са сравнително ниски при относително слаба изменчивост.

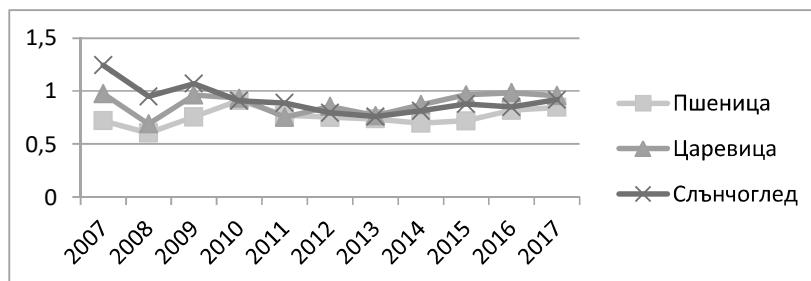
5. Влияние на макроикономическите политики върху равнищата на цените и ценовия риск за производителите на пшеница, царевица и слънчоглед в държавите от Черноморския регион през периода 2007 – 2017 г.

Политическите мерки на турското правителство са насочени към увеличаване на brutните приходи на производителите на пшеница, царевица и слънчоглед през всички години на периода ($NPC > 1$).

Фигура 4. Коефициент на номинална защита (NPC) на пшеница, царевица и слънчоглед в Турция за периода 2007-2017 г.

Производителите в тази държава получават по-високи цени (включително плащания за количество произведена стока), в сравнение с цените, които биха получили при липса на политическа подкрепа. Цените на производител на пшеница превишават през отделни години на периода от 3% до 53% нивата, които биха се установили, ако правителството не прилага мерки за подкрепа на цените. При царевицата този процент е от 3% до 74%, а при слънчогледа - от 18 до 89%. Сред основните инструменти за защита на приходите на земеделските стопани в Турция са механизмът на интервенционни цени за зърнени култури и дефицитни плащания (премии за произведено количество)¹⁴. За да защити сравнително високите цени на производител, турското правителство налага импортни мита, импортни такси и тарифни квоти с проценти и ограничения, които се променят през периода в зависимост от наличните в страната количества и ценовите равнища¹⁵.

Фиг. 5 Коефициент на номинална защита (NPC) на пшеница, царевица и слънчоглед в Украйна за периода 2007-2017 г.

¹⁴https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Grain%20and%20Feed%20Annual_Ankara_Turkey_4-5-2017.pdf, p.6

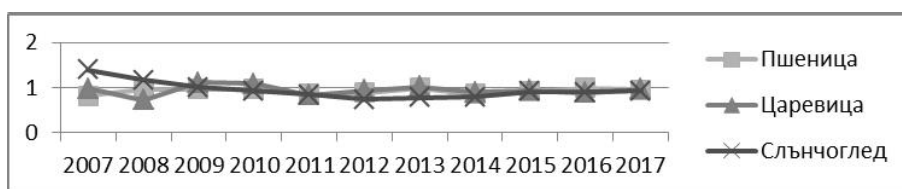
¹⁵ https://www.researchgate.net/publication/254365817_The_Oilseed_Market_in_Turkey

<http://www.blackseagrains.net/novosti/turkey-reduced-import-duties-for-barley-and-wheat>

https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Grain%20and%20Feed%20Annual_Ankara_Turkey_3-27-2018.pdf, p. 22

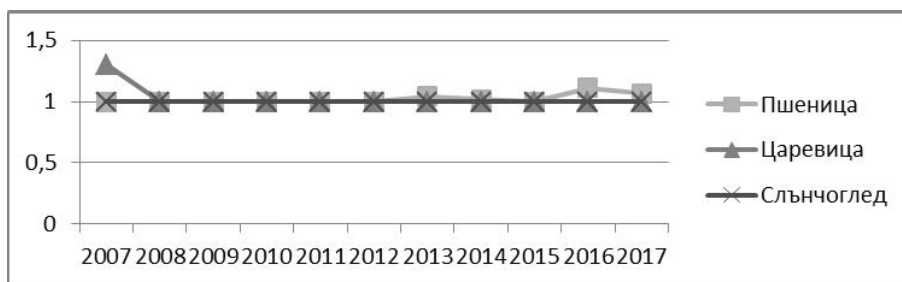
http://agriexchange.apeda.gov.in/marketreport/Reports/Oilseeds_and_Products_Update_Ankara_Turkey_9-23-2016.pdf

Като цяло Русия и Украйна прилагат отрицателна защита на цените на производителите на пшеница, царевица и слънчоглед т.е. защитават интересите на преработвателните в ущърб на земеделските стопани. Отрицателното влияние на политиките върху цените на производител в Украйна е по-голямо - достига до 40 % при пшеницата, до 32 % при царевицата (през 2008 г.) и до 24% при слънчогледа (през 2013 г.). Периодът 2007 -2017 г. се характеризира с периодично административно регулиране на икономиката на тези две държави, съчетано с ограничения на износа на зърнени култури (експортни квоти в Украйна; експортни такси през отделни години и забрана за износ от 2010 г. до м. юни на 2011 г. в Русия) Тези намеси на пазара имат за следствие понижения в цените на производител. През периода се прилагат и тарифни мерки за ограничаване на износа на зърнени култури и слънчоглед.

Фигура 6. Коефициент на номинална защита на производителите на пшеница, царевица и слънчоглед в Русия за периода 2007-2017 г.

През по-голяма част от изучавания период Европейски съюз прилага неутрална защита на цените на производител на трите продукта - производителите и потребителите са изправени пред вътрешни цени, равни или близки по размер до цените, които биха получили при липса на политически мерки.

Фигура 7. Коефициент на номинална защита на производителите на пшеница, царевица и слънчоглед в Европейски съюз за периода 2007-2017 г.

През последните двадесет и пет години политиката на Европейски съюз (ЕС) постепенно намалява подкрепата на приходите на производителите, като увеличава необвързаните с цените на продукцията плащания. Целта на тези промени е да се създадат условия производителите да реагират по-добре на сигналите на пазара. От 2008 г. различните режими за полски култури са интегрирани в Единната обща организация на пазара (ООП)¹⁶. С това политиката на ЕС се ограничава до две основни области: интервенционно изкупуване и външнотърговски мерки. Интервенцията на пазара се изразява в изкупуване на зърнени култури за публично съхранение. Интервенционната цена е установена на ниско ниво (101,31 евро / тон), което означава, че инструментът е предназначен да бъде използван само в период на реална криза. Основните външно-търговски мерки през периода включват експортни субсидии (до 2015 г.¹⁷) и импортни ограничения, в т. ч. вносни мита за зърнени

¹⁶ Турлакова Т. (2013) Общата селскостопанска политика на Европейския съюз и отражението и върху агробизнеса в България. ИК „Гео-Принт“ - Варна

¹⁷ <http://capreform.eu/the-eu-has-finally-agreed-to-eliminate-export-subsidies-three-cheers/>

култури и слънчоглед, годишни тарифни квоти за зърнения култури, както и стандарти за хранителна безопасност.

Коментираните правителствени политики отклоняват в различна степен и в различна посока цените на производител от световните цени. По този начин правителствените намеси налагат ограничения на влиянието на динамиката на глобалните цени върху ценовия риск, пред който се изправени производителите в изучаваните държави.

Установени са силни връзки¹⁸ между глобалните цени на пшеница и цените на производител в петте изследвани държави. Най-силно обвързани с глобалната цена са цените в Румъния ($R = 0,934$) и България ($R = 0,912$). Осъщественият регресионен анализ на влиянието на глобалните цени на пшеницата върху цените на производител в изучаваните държави насочва към следните изводи: *Първо*, около 83 % от промените в цените на производител на пшеница в България могат да бъдат отдадени на влиянието на цената, установена на световния пазар. Степента, в която промените в световната цена обясняват вариацията в ценовите равнища на производител е по-голяма в Румъния (87 %), и по-малка в Русия (78%), Турция (56%) и Украйна (53,5 %). *Второ*, при покачване на глобалната цена с 10 щ. дол., цената на производител на пшеница в България нараства средно със 7,2 щ. дол., в Румъния – с 9,3 щ. дол., в Русия – с около 6 щ. дол., в Турция – със 7 щ. дол., а в Украйна – с около 4 щ. долара.

Производителите на царевица в България са в по-голяма степен зависими от установените на световния пазар цени, в сравнение с фермерите в Украйна (връзката между глобалната цена и цената на производител в Украйна е средна по сила, докато цената за фермерите в България е силно свързана със световното ценово равнище). Промените на цените на световния пазар могат да обяснят около 71% от ценовите изменения, които понасят производителите на царевица в България и около 45 % от вариацията на цените на производител в Украйна. Повишението на световната цена с 10 щ. дол. води до закономерно нарастване на цената на производителите на царевица в България средно с 5,4 щ. долара ($\text{sig } T = 0,002 < \alpha$), а за производителите на същия продукт в Украйна – с 2, 8 щ. долара ($\text{sig } T = 0,032 < \alpha$).

Цените на производител на слънчоглед в България са силно свързани с глобалната цена на слънчогледово олио. Тази зависимост е още по-силна за производителите в Румъния. Не е установена закономерна връзка между цените на производител на слънчоглед в Русия, Украйна и Турция и нивата на коментираната глобална цена. Линеиният регресионен модел адекватно описва влиянието на световната цена върху изменчивостта на цените на производител на слънчоглед в България ($\text{sig. } F=0,024$) и Румъния ($\text{sig. } F=0,007$). Около 49 % от ценовите промени в България могат да бъдат обяснени с влиянието на коментираната цена, установена на световния пазар. Въздействието на глобалната цена върху промените в цените на производителите в Румъния е по-голямо (обяснява около 62% от измененията). При нарастване на световната цена на слънчогледово олио с 10 щ. долара, цената на слънчогледа в България закономерно нараства с 1,77 щ. долара ($\text{sig. } T = 0,024; \alpha=0,05$), а в Румъния – с 1,99 щ. долара ($\text{sig. } T = 0,007; \alpha=0,05$).

Въз основа на осъществения анализ достигаем до следните обобщаващи изводи:

Първо, съпоставките на средните равнища на цените на производител на зърнени

---

¹⁸ В разработката се възприема следните граници за оценка на силата на връзките на база на стойността на корелационния коефициент: 0 - |0,3| - слаба; |0,3| – |0,7| – средна; |0,7| – |1| – силна (Гоев В. (1996) Статистическа обработка и анализ на информация от социологически, маркетингови и политически изследвания със SPSS, УИ „Стопанство“, стр. 151)

култури в изследваните държави-членки на Европейски съюз и основните износителки в региона – Русия и Украйна – сочат по-изгодна позиция на земеделските стопани в България и Румъния. Държавната подкрепа в Русия и Украйна е насочена към преработвателния сектор и животновъдството в ущърб на земеделските стопани. Цените на производител в България и Румъния следват световните цени, съответно – ценовият риск е тясно свързан с тяхната изменчивост. Наред с това, ценовият риск за производителите в Румъния надвишава риска, пред който са изправени фермерите в Русия и Украйна. Равнището на риска за българските фермери е по-високо в сравнение със това за земеделските стопани в Украйна и приблизително еднакво с нивото на риск за производителите в Русия. Производителите на пшеница в Турция реализират продукцията си при най-високи цени и най-ниски равнища на ценови риск заради значителното държавно подпомагане на това производство. Причините за подкрепата са свързани както със значението на селскостопанското производство за осигуряване на заетост в страната, така и със стремежа към поддържане на водещата позиция на Турция в износа на брашно и тестени изделия.

Второ, съпоставките на средните равнища не цените и ценовия риск, свързани с реализацията на слънчоглед показват сходна картина – производителите в България и Румъния реализират произведената продукция при по-високи цени и по-високи нива на ценови риск в сравнение със земеделските стопани в Русия и Украйна. В последните две страни държавната намеса е насочена към ограничаване на износа с цел защита на производството на слънчогледово олио и по този начин ощетява приходите от непреработената продукция. Нивата на ценови риск за производителите на слънчоглед в България и Румъния са тясно свързани с изменчивостта на световната цена. Цените, които получават производителите на слънчоглед в Турция са значително по-високи в сравнени с ценовите нива във всички останали държави от Черноморския регион. Степента на изменчивост на цените на слънчоглед в тази държава е най-висока и се влияе от вариацията на държавната подкрепа на това производство.

Заключение

Ценовите равнища и ценовият риск за производителите на основни зърнени и маслодайни култури в отделните държави в Черноморския регион са тясно свързани с прилаганите макроикономически политики. Либерализацията на политиката на Европейски съюз поставя земеделските стопани в ситуации на висок ценови риск в сравнение с основни конкуренти на пазара. Дебатът, насочен към възможностите за управление на риска може да обхваща както въпроси за насоките на промяна на Общата селскостопанска политика, така и за ролята на земеделските стопани във връзка с иниципирането на промени, които понижават рисковите нива на цените.

Използвана литература

1. Коç, A., S. Aksoy, T. Dolekoglu (2005) „The Oilseed Market in Turkey“. Journal of International Food & Agribusiness Marketing 17(2):39-63
2. Man N., S. A. Hussein, I. Latif, N. Hirawaty (2015) „The Economic Effects of Net Nominal Protection Coefficients For Meat Products in Iraq“. Journal of Agricultural and Biological Science, Vol.10, No.12 (http://www.arpnjournals.com/jabs/research_papers/rp_2015/jabs_1215_765.pdf, 22.10.2018)
3. Славова, Г., (2016) «Начини за мащабиране на бизнеса на западни фирми в аграрната и хранително вкусова сфера в България», сп. «Известия» на съюза на учените-Варна,

Серия икономически науки, 2016

4. Турлакова Т. (2013) Общата селскостопанска политика на Европейския съюз и отражението и върху агробизнеса в България. ИК „Геа-Принт“ - Варна
5. <http://www.fao.org/faostat/en/#data/PP>
6. <https://fred.stlouisfed.org/>
7. <http://www.oecd.org/tad/agricultural-policies/monitoring-and-evaluation.htm>
8. https://www.oecd-ilibrary.org/agriculture-and-food/agricultural-policy-monitoring-and-evaluation_22217371
9. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9028470/5-28062018-AP-EN.pdf/8d97f49b-81c0-4f87-bdde-03fe8c3b8ec2>
10. <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/9028470/5-28062018-AP-EN.pdf/8d97f49b-81c0-4f87-bdde-03fe8c3b8ec2>
11. <https://inventure.com.ua/en/analytics/articles/the-largest-agriculture-companies-in-ukraine>
12. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Farm_structure_statistics
13. <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-worlds-number-one-flour-exporter-125531>
14. <https://www.statista.com/statistics/620317/sunflowerseed-oil-export-volume-worldwide-by-country/>
15. http://www.mzh.government.bg/media/filer_public/2018/02/23/spa2016.pdf
16. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Grain%20and%20Feed%20Annual_Ankara_Turkey_4-5-2017.pdf
17. <http://www.blackseagrains.net/novosti/turkey-reduced-import-duties-for-barley-and-wheat>
18. https://gain.fas.usda.gov/Recent%20GAIN%20Publications/Grain%20and%20Feed%20Annual_Ankara_Turkey_3-27-2018.pdf
19. http://agriexchange.apeda.gov.in/marketreport/Reports/Oilseeds_and_Products_Update_Ankara_Turkey_9-23-2016.pdf
20. <http://capreform.eu/the-eu-has-finally-agreed-to-eliminate-export-subsidies-three-cheers/>
21. http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/07/Agricistrade_Russia.pdf
22. http://www.agricistrade.eu/wp-content/uploads/2015/06/Agricistrade_Ukraine.pdf

За контакти

доц. д-р Таня Георгиева

Икономически университет - Варна

t.georgieva@ue-varna.bg